NARAȚIUNILE PERSONALE – RECUPERAREA MEMORIEI ÎN FORME TRADIȚIONALE

Ioana-Ruxandra FRUNTELATĂ

„Vastă şi confuză, ca tot ce este primordial, o literatură populară nu se poate diseca în nişte ramure atât de speciale şi atât de determinate precum sunt diviziunile şi subdiviziunile unei literaturi culte.

Din contra, unul din semnele cele mai distinctive şi cele mai universale ale unui adevărat product al literaturii populare este un amestec în fond şi formă, poezia amalgamată cu proza, istoria cu fabula, idealul cel mai transcedent cu realitatea cea mai banală, elementele empirice ale tuturor ştiinţelor, în fine, o enciclopedie haotică după care un observator filosof poate judeca tot ce ştie şi tot ce crede o naţiune.[1]" Aceste cuvinte scrise de B. P. Hasdeu la sfârşitul secolului al XIX-lea pot servi drept introducere la orice încercare de analiză, din perspectivă literară, a textelor folclorice înregistrate pe teren.

În afară de speciile deja cristalizate într-o teorie a genurilor orale, suntem puşi de multe ori în faţa unor creaţii hibride sau cu aparenţă embrionară, la care nu putem desluşi clar limitele dintre text, metatext şi context. Naraţiunile personale (definite ca povestiri spuse de obicei la persoana I-a şi relatând o experienţă la care naratorul a luat parte ca protagonist sau ca martor[2]) ridică tocmai asemenea probleme de delimitare a textului epic propriu-zis de aluviunile sale afective, critice sau conjuncturale.

Totodată, verbalizarea experienţei personale într-un mediu tradiţional îi impune povestitorului adaptarea la orizontul de aşteptare al comunităţii. Însăşi imaginea amintirii, formându-se în subiectivitatea individului, se încadrează în tiparul mentalităţii populare ce i-a modelat copilăria şi maturizarea şi se exprimă într-un limbaj contextualizat[3]. Cu alte cuvinte, cu tot caracterul eterogen şi aparent arbitrar al acestor povestiri, ele nu pot fi comunicate decât într-un registru puternic marcat de tradiţia căreia îi aparţin naratorul şi ascultătorii lui (caracterul interacţional al naraţiunilor personale[4] se observă cel mai bine când ascultătorul sau ascultătorii sunt exteriori comunităţii; în asemenea situaţii, textul folcloric se poate chiar pulveriza din cauza efortului excesiv de a face faţă la o presupusă grilă de receptare).

Tipurile cele mai întâlnite de naraţiuni personale sunt: povestirile relatând întâlnirea cu fiinţe supranaturale (numite în general *memorate), povestirile drumului* (în special din armată şi din război), povestirile unui *microgrup social* (pădurari, vânători, pescari, ciobani ş.a.m.d.), povestirile *de familie* (legate de momente importante din viaţa cuplului) şi povestirile cu întâmplări din timpul unor *catastrofe naturale* (inundaţii, alunecări de teren ş.a.)[5]. Toate temele enumerate mai sus prezintă suficiente elemente de senzaţional pentru a constitui materie epică sau – în cazul povestirilor microgrupurilor sociale – pot fi foarte interesante mai ales pentru cei care nu fac parte din microgrupul naratorului, ci din altă sferă a comunităţii de tip folcloric.

https://biblioteca-digitala.ro

În general însă, aşa cum am amintit, memoria se recuperează în povestire pe căi ocolite. De multe ori, naraţiunea propriu-zisă se compune din episoade intercalate printre digresiuni cu justificări diferite în ansamblul discursului oferit ascultătorilor şi variind şi ele în funcţie de contextul generic al performării. Există însă o situaţie când povestitorul se sustrage influenţelor contextuale imediate, încercând să-şi reconstituie experienţa de viaţă în scris.

Ocupându-se de cercetarea povestirilor veteranilor de război în cadrul naraţiunilor personale, am întâlnit doi informatori cu jurnale scrise. Unul dintre ei, Dumitru Roman, din judeţul Sibiu[6], avusese un jurnal de front care i-a ars în lagărul de prizonieri unde a fost închis după asediul Stalingradului. Revenind în ţară, a recompus textul din memorie. Iată un fragment:

„Să mergem mai departe cu traiul cel fericit din lagăr aşa cum eram plini de păduchi şi morţi de foame a început a ne forma pe brigăzi şi grupe de câte 10 oameni a ne clasa pe categorii I–II şi a III le mai spunea aşa iar care aveau o denumire de „distrofici" aceştia erau propuşi pentru *drumul cel de veci* primea ceva mâncare mai bună şi câte o jumătate de chilogram pâne albă dar ce folos că era prea târziu, la noi nu mai aveam nimic doar gamela rusească în care primeam o amărâtă de ciorbă făcută numai din buruieni şi trei sute grame de pâne pe zi şi aceasta era grea din cauza apei care o băga în făină...".

Este limpede că, deşi scris, jurnalul are atributele oralităţii (libertatea topicii şi a ortografiei ne încurajează să afirmăm că textul este destinat spunerii sau citirii cu voce tare). În fluxul epic, nu putem detaşa descrierea situaţiei grele din lagăr de comentariile puternic afectiv ale naratorului-personaj: „ce folos că era prea târziu", „o amărâtă de ciorbă" etc. Cu toate amănuntele realiste, se simte chiar şi în scurtul fragment citat apartenenţa autorului la o tradiţie a povestirii, co-autoare de fapt a naraţiunii. Formula de captare a interesului, „Să mergem mai departe cu traiul cel fericit din lagăr", ar putea părea ironică unui cititor cult, dacă n-ar fi în contradicţie cu seriozitatea dramatică a întregii rememorări. „Traiul cel fericit", ca şi „drumul cel de veci" sunt două stereotipii metaforice selectate automat din codul narativ popular.

Nevoia de a-şi înscrie experienţa personală într-o formă recunoscută de comunitate apare şi mai limpede în cronica versificată a războiului purtat de Leon Tănase, cojocar din Bistriţa-Năsăud[7]:

„Foaie verde a-mărului din timpu
Răsboiului, frunză verde de trifoi
Din anu 1942,
Frunză-verde de cărare în 20 Ianuare
Capăt ordin de chemare ca în 23
Dimineaţa să mă prezint la Bistriţa
la ora 8 mam prezentat, în Hotelu
Central nea băgat când a fost la 10
oare mio luat biletu de chemare..."[8] ş.a.m.d.

După această introducere emoţionantă prin combinarea rimată a datelor şi locurilor foarte precise cu tendinţa de generalizare în spiritul tradiţiei exprimată prin „foaie verde" sau „frunză verde", jurnalul continuă cu întâmplări din război, recompuse cu o intuiţie remarcabilă a legilor epicii populare. Cercetătorul poate detaşa anumite episoade, care constituie naraţiuni personale de sine stătătoare, dar nu poate face abstracţie de faptul că ele se integrează într-un ansamblu unitar tocmai prin tributul plătit tradiţiei.

Întrebîndu-l pe Leon Tănase de ce şi-a versificat jurnalul, ne-a oferit o explicaţie indirectă: e născut în zodia Gemenilor şi cei născuţi în această zodie sunt înzestraţi cu ţinere de minte. Bătrânul ne-a mărturisit mai departe că-şi aminetşte absolut tot ce i s-a întâmplat şi că războiul l-a afectat foarte tare. Când l-am rugat să ne povestească şi pentru reportofon prin câte a trecut, a spus că preferă să ne citească din caiet. În acelaşi fel, Dumitru Roman, deşi a stat bucuros de vorbă cu noi, ne-a relatat întâmplările de pe front şi din lagăr „citând" din caietul pe care-l învăţase aproape pe de rost.

Modul acesta de a-şi estetiza amintirea recurgând la un text care interpretează experienţa personală, o identifică, o justifică şi o încadrează în tiparul ordonator al tradiţiei este un ritual

https://biblioteca-digitala.ro

terapeutic. Jurnalele scrise de Dumitru Roman şi Leon Tănase sunt nişte ecrane de protecţie împotriva dislocării sufleteşti produse în vremea războiului. Ele au însă şi o funcţie educativă, propunând un model de comportare a insului folcloric într-o situaţie alienantă.

Intenţia declarată scrierii acestor caiete a fost în primul rând aceea de a împiedica uitarea şi s-a exprimat prin obsesia cronologiei şi a numelor proprii. Dar bătrânul Roman doreşte să-şi publice jurnalul, iar Leon Tănase şi l-a copiat în două exemplare şi ne-a oferit unul fără să-l rugăm. Intuind compromisul, necesar în zilele noastre, între legile oralităţii şi forma scripturală (de fapt, tot o transcriere a oralităţii), cei doi veterani ţărani îşi înscriu povestirile în circulaţie, chiar dacă asta înseamnă deschiderea riscantă a lumii tradiţionale către cultura de masă.

Amestec de poezie şi proză, de istorie şi ficţiune, de filosofie şi retorică, naraţiunile personale în contextul lor sunt mai mult decât nişte documente „etnophisologice", pentru că dau un răspuns la problema supraviţuirii eposului popular. Complexitatea vieţii şi arta povestirii se oglindesc reciproc în aceste amintiri recuperate în formele tradiţionale şi în acelaşi timp dinamice ale modului folcloric de acceptare a existenţei.

PERSONAL-STORIES: MEMORY RECOVERING THROUGH TRADITION

The autor defines the personal-story as literary genre and, starting from a deep analysis, she notices that personal stories are integrated in an unitary tradition. The personal stories have not only a documentary value, but this kind of stories represents, in the same time, the complexity of life and the art of naration.

NOTE

1. B. P. Hasdeu – „Literatura populară" în *Studii de folclor*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 26.
2. Pentru definiţia naraţiunii personale:
   Sandra K. D. Stahl – *The Oral Personal Narrative in Its Generic Context*, în FABULA, 18 Band, 1977, p. 20.
   Linda Dégh – *The Theory of Personal Experience Narrative*, Congres of the International Society for Folk Narrative Research, Papers 1–4, Bergen, June 12th–17th, 1984, p. 237.
3. Pentru caracterul tradiţional al naraţiunilor personale:
   Sandra K. D. Stahl – *The Oral Personal Narrative as Folklore*, „Journal of the Folklore Institute", Vol. XIV (1977), No. 1–2, pag. 9–30.
   Kaivola-Bregenhj, Anniki – *Personal Narrative: Drawing the Line between Idiosyncrasy and Tradition*, Congress of ISFNR, Papers 1–4, Bergen, June 12th–17th, 1984, p. 1–7.
4. Pentru caracterul interacţional al naraţiunilor personale:
   John A. Robinson – *Personal Narratives Reconsidered;* „Journal of American Folklore", Vol. 94, No. 371, 19781, pag. 58–85.
5. Pentru clasificarea naraţiunilor personale:
   Nicolae Constantinescu – *Fişe pentru un dicţionar de folclor (V)* în REF, Tom 31 (1986), No. 1, pag. 42–45.
6. Fişă de informator: Roman Dumitru, n. 1915, Tălmăcel, judeţul Sibiu, şapte clase, agricultor. Data înregistrării: 28.10.1995, Tălmaciu, Sibiu.
7. Fişă de informator: Tănase Leon, n. 1921, Josenii Bârgăului, judeţul Bistriţa-Năsăud, patru clase, cojocar. Data înregistrării: 15.02.1997, Josenii Bârgăului, Bistriţa-Năsăud.
8. Am reprodus citatele după manuscrise, lăsând incorectitudinile ortografice aşa cum apar în textele originale.

https://biblioteca-digitala.ro